

6 МАЪНАВИЯТ

Абдулла Авлоний илмнинг жамият тараққиётидаги ролини яхши тушунади. Шунинг учун ҳам у ёшларни илм сирларини билишга, ҳодисалар моҳиятини ечишга, китоб мутолаа қилишга чақиради. Унинг фикрича, илм агар жамият манфаатига хизмат қилмаса, халқ фаровонлиги йўлида қўлланмаса, у ўликдир.

Адиблар хиёбонидаги ўйлар

УЛУГ` МАЪРИФАТПАРВАР ВА МИЛЛАТ ВИЖДОНИ

Ахмадали АСҚАРОВ, Низомиёи номидagi ТДПУ профессори, академик

олмади. Бир бутун Туркистон Дашти қипчоқ кўчманчи ўзбекларининг ўзаро урув-айиқоқ ва қўйилмай бошқарувага мойилликлари тўғрисида ягона Туркистон мамлакатининг унинг автохтон ўтроқ дилингизим тили аҳолиси уч хонлиққа бўлиниб кетди. Бирлашган ўзар, бирлашмаган тўзар халқ мақоли амалда намоен бўлиб, ягона Туркистон аста-секин Россия хомашё базасига, атеистик большевиклар мустамлакасига айланди.

Бу сўнги ўзгаришлар иқтисодий тараққиёт, маърифий уйғонишлар сари интилишда, энг муҳими, миллий ўзлигини англашда, маҳаллий аҳолини феодализм жаҳолатидан узоқлаштиришда икки йил ҳодирдан бўлса-да, миллий қадриятлар, бой маданий мерос обидаларини сақлашда, аҳоли қатламларини диний дённатли қилиб тарбиялашда ҳақ катта йўлтиришлар

уларча бу заминда қадимдан яшаб келётган ўтроқ туркизабон халқни тушуноқ кераклиги жуда моҳирона тазрифданган.

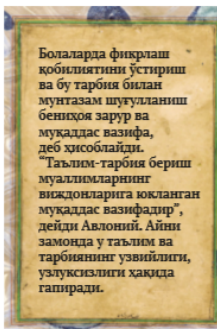
Ўзбек халқи Шайбоний ўзбекларини Моаворуннаҳрда кириб келмасдан 5 ас аввал Ўзбекистон ҳудудлари ва унга туташ вилоятларда халқ сифатида узи-кесил шаклланиб бўлган эди, саҳроий ўзбеклар Ғарбий Қорахонийлар давлати даврида ўзбек халқи тарихига қўшилган этнографик қатлам эди, холос. Бу қатлам номи совет ҳокимиятининг Урта Осиёда миллий чегаралаш сиёсати тўғрисида рус шарҳунослари томонидан ўзбек халқига берилган нрм бўлиб, базилар ўзбек халқи тарихи Ўзбекистон ССР ташкил топишдан бошланди, деган тавналар билан тарихий ҳақиқатни сохталаштиришга уринадилар. Жаҳидлар, Абдулла Қодирий ва Абдулла Авлоний тасавурида ўзбек халқининг тарихий илдизлари жуда чуқурдир.

Жаҳидлар кўтарган ўзлигини англаш, миллат тилини асраш ва ривожлантириш, унинг адабий ва тарихий мероси асосида аҳоли қатламларини тарбиялаш миллатнинг вазифаси. Бу мақсад ва вазифа тарбия ва таълим орқали миллий сийбый уламат чили қилин

қилган адиб, жамоат эрбоби ва истеъдодли педагогдир. У ўзбек зиёлилари ичида биринчилардан бўлиб, ўзбек халқ театрини профессионал театр айлантириш учун 1913 йлда "Турон" театр труппасини ташкил қилади. Мазкур труппа учун "Адвокатлик осони?", "Пинак", "Икки муҳаббат", "Португолия инқилоби" каби драмалар ёзди. "Қотили Карима", "Уй тарбиясининг бир шакли", "Хиёнаткор оиласи", "Бадабхт келин", "Жаҳолат", "Ўликлар" каби саҳна асарларини татарица ва озарбайжончадан таржима қилади.

Абдулла Авлоний 1917 йилдаги октябрь тўнтарышига қадар Туркистонда жуда катта иқтисодий-маърифий ишларни амалга оширган жаҳидлар ҳаракатининг кўта кўнган намояндларидан эди. У илгор зиёли кишилар қаторида театр томошалари ва матбуотдан тушган маблаглар ҳисобига дуневий илмларни ўқитадиган "Усули жаҳид", яъни янгила илгор усулдаги мактаблар очди ва бу мактабларда халқ болаларига ўзи дарс берди. Мактаб ўқувчилари, асосан, камбағал аҳоли фарзандлари бўлиб, ўйве жиҳозлари — парта ва доскаларни ўз қўли билан ясади. Мактабнинг камбағал ўқувчиларини кийим-кечак, озиқ-овқат, дафтар-қалам билан таъминлаш мақсадида дўстлари қўмағида "Хайрия жамияти" ташкил этди ва бу жамиятга ўзи раислик қилади.

Абдулла Авлоний "Усули жаҳид" мактаблари учун тўрт қисмдан иборат "Адабиёт ёхуд миллий шеърлар", "Биринчи муаллим" (1912), "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" (1913), "Иккинчи муал-

Болаларда фикрлаш қобилиятини ўстириш ва бу тарбия билан мунтазам шугулланиш бениҳоя зарур ва муқаддас вазифа, деб ҳисоблайди. Таълим-тарбия бериш муаллимларнинг виждонларига юкланган муқаддас вазифадир", дейди Авлоний. Айни замонда у таълим ва тарбиянинг узвийлиги, ўзлуксизлиги ҳақида гапирди.

катта аҳамиятга эга. Ўзбек педагогикаси тарихида Абдулла Авлоний биринчи марта педагогикага "Бола тарбиясининг фанқидир", деб таъриф берди.

Абдулла Авлоний бола тарбиясини нисбий равишда тўрт бўлимга ажратди: "Тарбиянинг замони", "Бадан тарбияси", "Фикр тарбияси", "Ахлоқ тарбияси".

"Тарбиянинг замони" бўлимида тарбияни ешиқдан бериш зарурлигини, бу ишга ҳамма — ота-она, муаллим, ҳукумат ва бошқалар жалб этилиши кераклигини таъкидлайди. "Тарбия бизлар учун ё ҳаёт — ё мамот, ё нажот — ё талабот ё ҳаёт — ё фароғат марса

Авлоний инсонга ва унинг ақлига юксак баҳо беради: "Илм инсонларнинг мадори, ҳаёти, раҳбари нажотдир. Ҳар нарсга қўй бўлса, баҳоси эрос бўлу, аммо ақл эса илм ва тақдир ба соясида қанча қўнайс, шунча қиммат-баҳо бўлу". Абдулла Авлоний "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" китобида илм тўғрисида бундай дейди: "Илм дунянинг иззати, охирагининг шарафатидур. Илм инсон учун гўлт олий, муқаддас бир фазилатдур. Эроси, илм бизга ўз ақл-волимизни ҳаракатимизни ойна каби кўрсату. Эҳқимизни, фикримизни қилич каби ўтқур қилур. ...Илмсиз инсон мевасиз дарахт қабуду... Бизларни жаҳлат қоронғуликдан кўтқарур".

Адибнинг образли ифодасига кўра, илм бамисоли бодомнинг ичидида илғиз. Уни қўлга қиритиш учун меҳнат қилиш, яъни чақиб, уни пўчоқдан ажратиб олиш керак. Абдулла Авлоний илмнинг жамият тараққиётидаги ролини яхши тушунади. Шунинг учун ҳам у ёшларни илм сирларини билишга, ҳодисалар моҳиятини ечишга, китоб мутолаа қилишга чақиради. Унинг фикрича, илм агар жамият манфаатига хизмат қилмаса, халқ фаровонлиги йўлида қўлланмаса, у ўликдир. Абдулла Авлоний ўз илмини амалда қўллай оладиган кишиларга юксак баҳо беради, уларни доно инсонлар, деб атади. Абдулла Авлоний ўғлиш мутафаккирлари каби ёшларни фойдали касб-ҳунар эгаллашга чақиради. Адиб бойлик кетидан қувечларнинг одамгарчиликка тўғри келмайдиган ишларини кўриб, улардан нафратланади. Авлоний ёшларни бойликка руҳу кўймасликка ундади. Бойликка ўғлини булутга ўхшатади. Алоппа меҳнатсиз